

Szemle

gép stb.) teljesítményfelvétele nem változik. A motoros készülékek teljesítményfelvétele nem változik.

A villamosenergia-felhasználás különféle területeit végig vizsgálva látható tehát, hogy (ellentétben a már korábban említett 110 V-ról 220 V-ra való áttérés-sel), a lakossági fogyasztóknak a mostani áttéréstől semmiféle hátrányuk nem származik.

Előnyök

Műszaki előnyként könyvelhető el, hogy a különféle készülékek, berendezések Európa-szerte bárhol, minden további nélkül használhatóak. A legfontosabb előny azonban politikai jellegű: ismét egy jelentős lépéssel közelebb kerülünk az európai országokhoz, az Európai Unióhoz.

Mórá István

Tiltás – Tudás – Hatalom

Michel Foucault A szexualitás történetének első kötetében (A tudás akarása) a már korábban (a Felügyelet és büntetésben) kidolgozott hatalom fogalmának egy újbóli megközelítését és egyben folytatását rögzíti. Feltárja a „tudás akarását”, „amely egyszerre tartópillére és eszköze” (1) a hatalmi technikáknak: tudás és hatalom bonyolult kapcsolatai jelennek itt meg, és az a kötelesség, hogy tudatosítsuk magunkban, milyen politikai hatásokkal járt egy-egy történelmi pillanatra nézve az a vágy, hogy megkülönböztessük az igazat a hamistól.

A Nietzsche reflektáló cím (*A hatalom akarása*) kulcs lehet a könyv koncepciójának megértéséhez, hiszen egy magát értelmező és akaratban megnyilvánuló (ellen)tudásra utal, amely hatalmat akar szerezni. A tudni-akarásunk, illetve az igazság-akarásunk, Foucault szerint intézményes alapokon nyugszik, egy egész sor különféle gyakorlat mozditja elő és újítja meg: a pedagógia, a könyvek, a kiadók, a könyvtárak, a tudós társaságok és a laboratóriumok. Ez az intézményes alapú igazságvágy a többi diskurzuson már-már kényszerítő erejű hatalmat gyakorol. (2)

Foucault a hatalom–tudás–élvezet hármas rendszerét kutatja, illetve e rendszer működésének és létrejöttének okait, mivel az európai társadalmakban ez az alapja az emberi szexualitásról való beszédnek. E rendszer körülményeinek vizsgálata egy olyan stratégiai tudáshoz vezethet, amelyben a diskurzus eseményjellegének visszaállítása, a jelölő egyeduralmának megszüntetése és egyáltalán igazságvágyunk megkérdőjelezése a feltétel. E tudás – hogy alááshassa a szexualitás diskurzusá-

nak hatalmát – éppen a szexualitás diskurzusának genezisééről szólhat.

A kötet elsőként arra hívja fel figyelmünket, hogy a 16. század végétől kezdve valóságos ösztönző mechanizmus serkentette a szexualitás „diskurzussá formálását” (3) – de lényegében egy „polimorf beszédkényszer” (4) érvényesült. A szexualitás diskurzussá történő átalakítása igen régi terv, mégpedig az aszketikus- szerzetesi hagyományban gyökerezik. Nem csupán a töredelmes gyónás parancsa születik meg, hanem a vágynak teljes egészében diskurzussá való átalakítása is: „mindent be kell vallani (...) az álombeli árnyakat éppen úgy, mint a nem elég gyorsan elfojtott fantáziaképet, a test mechanikus működése és a szellem gyöngesége közti nem kívánatos cinkossággént (...) a testiség lesz minden bűn forrása, és a testiség legjelentősebb mozzanata az aktusról fokozatosan áthelyeződik arra a vágy által előidézett zavarodottságra, amelyet bizony nem könnyű észlelni és szavakba foglalni, mert a baj az egész embert sújtja, mégpedig a legrejtettebb módokon”. (5) Egy olyan diskurzus részeként beszélhetnek a hívek, amely ál-

tal a szexualitás felett egyfajta kontroll érvényesül, és amelyben nincs helye semmiféle homályosságnak. Az állandó lelkiismeret-vizsgálat, a vallomás a lét közép-pontjába állítják a szexualitás lényegességét, és ezzel az egész emberi testet megfertőző kísértést váltanak ki. Kivételes értékkel ruházzák fel azt, amit megfékezni kívánnak; biztatják azt, amit elbátortalanítani szeretnének.

A 18. századtól már az állami intézmények is figyelnek az alattvalók szexuális magatartására – mégpedig egy új igényt támasztva: „számításba venni a szexualitást, nem a morál, hanem az ésszerűség magasából beszélni róla.” (6) A kormányzatok észreveszik, hogy nem csupán alattvalókkal, nem is néppel, hanem népelességgel van dolguk, és politikai, gazdasági problémáiknak origójában kulcsszerepű a szexualitás. Az állam és az egyén között a szexualitás tét lett, a közélet tétje – az állam törekvéseinek célja a nemi szervek pedagógizálása.

A 19. században az Egyház mintha vesztett volna beavatkozási erejéből, helyét a szexualitás felügyeletében az orvostudomány vette át, és egyidejűleg figyelme nem kizárólag az utódnemzésre irányult. Ez idáig felfedetlen területen a tudomány készségesen vállalkozott az élvezetek formáinak adminisztrálására; megnevezte és rögzítette a perverziókat: zoofilek, automonoszexuálisok, diszpareuniások, mixoscopia, presbyophilia. E megannyi eretnekségre utaló nevek „mind olyan természetet jelölnek, amely megpróbál megfedkezni magáról, csak hogy összeütközésbe ne kerüljön a törvénnyel” (7). A hatalmi mechanizmus nem kiirtásukra törekszik, mint inkább állandó valósággal akarja felruházni őket: az eltévelyedést a testekbe vetíti, a cselekedetek mögé csúsztatja. A szexualitást a test és a személyiség lényegi, legtitkosabb részének tekintik: „szexualizálták a testet” – ahogy Foucault fogalmaz.

A szexualitással kapcsolatos igazság megteremtésének megvannak az előzményei; történetileg két fontos eljárása is létezik. A keleti társadalmak szexuális gondolkodása az *ars eroticával* írható le,

amely a gyönyör intenzitására sajátos minőségére, időtartamára összpontosít. A nyugati társadalomban a *scientia sexualis* a jellemző – Foucault szerint ez alighanem az egyetlen olyan civilizáció, amely a szexualitás igazságát kereste és meg is szerezte tudományát. Mivel a nyugati társadalmakban a vallomás az igazság megnevezésének egyik legfontosabb technikája, így az az egyetlen olyan civilizáció, amely a szexualitás igazságát kifejezendő bizonyos hatalom- és tudásformához rendelő eljárást hoz létre: a gyónást. A gyóntató funkciója hermeneutikus – gyónni nem azért kell, mert a gyóntatónak hatalmában áll a megbocsátás, hanem mert az igazságot létrehozó munkának „a vallomástevő és a vallomást megkövetelő viszonyában kell kiteljesednie” (8).

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ars erotica nem tűnt el teljesen a nyugat-európai civilizációból. A társadalom, míg az állandó beszédre kényszeríti az embereket, addig minden cselekvésük mögött kész a szexualitást mint okot megtalálni, amelyben az élvezeteket a hatalom nevezi meg, szabályozza, illetve ellenőrzi: „a gyönyör és a hatalom üldözik, átfedik egymást. Egymásba kapcsolódnak, mégpedig a gerjedelem és az ingerlés bonyolult mechanizmusai szerint.” (9) Erre alapozza Foucault azon állítását, miszerint társadalmunk közvetlenül és valóságosan is perverz – szexualitás és hatalom perverz összefonódása a szexualitás igazságának megfajtására összpontosul.

A *hatalom* szó számos félreértésre adhat okot, ezért lényeges Foucault-nak a szexualitással kapcsolatos hatalom fogalmát részletesebben körüljárni. Szerinte a Hatalom nem intézmények és mechanizmusok összessége, s nem is az uralkodás egyik módja, melynek a jogszabály ad formát. Hatalom az a játék, amely egy adott területen átalakítja, felerősíti, megfordítja az eseményeket. A Hatalom mindenütt jelen van, bárhonnan előbukkanhat, végtelen pontból kiindulva lehet gyakorolni; feladata kimondani, hogy mi a szabály. A nyelv révén érvényesíti uralmát, megnyilatkozik, és szava a törvény; legtisztábban

épp a törvényhozói funkcióban nyilvánulhat meg. De a hatalom csak úgy elviselhető, ha rejtett; minél többet tud elfedni mechanizmusaiból, annál nagyobb sikerre számíthat – az igazi hatalom megfogalmazása nem a jog, hanem a *technika*. Foucault olyan magyarázatot adott a hatalomra, mely szerint azt nem egy kizárólagos és legfelsőbb helyről gyakorolják, hanem amely letről jön, (10) a társadalmi test mélységeiből, olyan erőkből kiindulva, melyek mozgékonyak és átmenetiek.

Miért tér vissza Foucault a hatalomról való elmélkedéshez, miközben gondolkodásának új tétje a szexualitás természetének feltárása? Maurice Blanchot két okot emel ki, egyrészt: „a hatalomról szóló elemzéseit megerősítve Foucault ki szándékozik zární a Törvény igényeit, amely felügyeletet gyakorolva a szexuális megnyilvánulások fölött, mi több, megtiltva őket, továbbra is önmagát teszi meg a Vágy lényegi alkotóelemének. Másrészt: mert a szexualitás, úgy, ahogyan ő érti, a vér társadalmából, vagy legalábbis a vér szimbolikájával jellemzett társadalomból a tudás, a norma és a nevelés társadalmába való átmenetet jelöli. A vér társadalma: ez a háború dicsőítését jelenti, a halál egyeduralmát, a kínok apológiáját, végül pedig a bűn felértékelését és tiszteletét. A hatalom itt alapvetően a vér által beszél.” (11) De mikor a hatalom lemond arról, hogy a vér és a vérengzés tekintélyével kapcsolja össze magát, a szexualitás olyan túlsúlyra tesz szert, amely már nem a törvényhez, hanem a normához köti, egy olyan tudás ellenőrzése mellett, mely azt állítja magáról, hogy mindent meghatároz és mindent szabályoz.

Foucault mintha véget akarna vetni azoknak a hiábavaló törekvéseknek, amelyeknek mégis tekintélyes számú kötetet szándékozik szentelni. Ezekben a bűnök-től a gyönyörökig, a titkos mormolástól a vég nélküli fecsegésig terjedő, szexről szóló beszédnek ugyanazt a dühödt szenvedélyét találjuk meg (12). Célja az, hogy megszabadítson tőle, de közben állandósítsa is a jelenlétét – mintha egyetlen gondunk volna a szexualitás áldott-átkozott

voltáról tanácskozni önmagunkkal, kikérve persze mások véleményét is.

A kötet egyben ironikus ítélet is arról a tekintélyes mennyiségű és talán elvesztetett időről, amelyet azzal töltöttünk, hogy a szexualitást diskurzus tárgyává tegyük: „Egy szép napon talán nagyon elfogunk csodálkozni. Alig-alig értjük majd, miképpen volt lehetséges, hogy egy olyan civilizációnak, amely a termelés és rombolás hatalmas mechanizmusait fejlesztette ki, még arra is jutott ideje, hogy eltöprengjen azon, hányadán is áll a szexszel. Akkoriban majd mosolyogni fogunk azon, hogy voltak emberek, akik komolyan hittek benne, hogy valami igazság rejtőzik itt, s hogy ez az igazság ugyanolyan értékes, mint az, amelyet a földben, a csillagokban és a gondolkodás tiszta formáiban kerestek; alig akarjuk majd elhinni, milyen makacs színleléssel fáradoztunk azon, hogy kiragadjuk az éjszaka sötétjéből a szexualitást, amit pedig saját diskurzusaink, szokásaink, intézményeink és jogszabályaink vakító reflektorfényben hoztak létre, s ami körül oly nagy hűhót csaptak. S akkor majd eltűnődünk azon, tulajdonképpen miért akartuk megtörni a némaságot valami körül, ami körül a lehető legnagyobb volt a láрма.” (13)

Both Vilma

Jegyzet

- (1) FOUCAULT, MICHEL: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Atlantisz, Bp. 1996, 17. old.
 - (2) FOUCAULT, MICHEL: *A diskurzus rendje*. Holmi, 1991. 7. sz.
 - (3) FOUCAULT, MICHEL: *A szexualitás története*, i. m., 18. old.
 - (4) Uo., 37. old.
 - (5) Uo., 21–22. old.
 - (6) Uo., 26. old.
 - (7) Uo., 47. old.
 - (8) Uo., 71. old.
 - (9) Uo., 53. old.
 - (10) Uo., 96. old.
 - (11) BLANCHOT, MAURICE: *Michel Foucault – ahogy én látom*. Lettre, 1997. ősz, 65. old.
 - (12) Uo., 65. old.
 - (13) FOUCAULT, MICHEL: *A szexualitás története*, i. m., 164–165. old.
- MICHEL FOUCAULT: *A szexualitás története. A tudás akarása*. Atlantisz, Bp. 1996.